

УДК 336:332.122:330.3

JEL H 71

М. А. Козоріз, І. З. Сторонянська

Стратегічні імперативи управління фінансами регіону

Обґрунтовано теоретичні підходи до виокремлення такої категорії як «фінанси регіону» та визначення її цільового призначення в забезпеченні ефективного функціонування регіонів; визначення потенціальних і реальних можливостей регіонів у забезпеченні їх соціально-економічного розвитку на базі раціонального використання власного фінансового ресурсу; представлено критичний аналіз діючих на теперішній час механізмів управління фінансами регіонів і виявлення причин їх низької ефективності; обґрунтовано нові напрями забезпечення ефективного управління фінансами регіонів на основі врахування змін і можливостей, що створюються під впливом активізації інтеграційних процесів в Україні і у світовому економічному просторі. Фінанси регіону розглядаються як складова місцевих фінансів (відповідно до структури фінансової системи України) і становлять собою систему економічних відносин з приводу формування, використання та розподілу фінансових ресурсів між суб'єктами економіки в межах окремого регіону задля забезпечення його поточного функціонування та розвитку.

Ключові слова: фінанси регіону, місцеві бюджети, управління, фінансова система регіону.

Домінуючою тенденцією становлення національної економіки наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. є динамізація та збільшення масштабів регіоналізації, що, з одного боку, актуалізує питання перенесення ваги процесу прийняття рішень щодо розвитку соціально-економічної системи на регіональний рівень, а з іншого – накладає на регіони відповідальність за вироблення ефективної фінансової політики, спрямованої на формування достатньої ресурсної бази для їх реалізації. Об'єктивність процесів регіоналізації економіки в глобальному масштабі визначається поступовим перетворенням національних регіонів на самостійних гравців у міжрегіональному і світовому просторі, що суттєво активізує фінансово-кредитні відносини на регіональному рівні, підвищує вимоги до формування та використання фінансового потенціалу регіону, обумовлює необхідність вироблення стратегічних пріоритетів управління фінансами регіону загалом.

У таких умовах вкрай важливим є врахування загальносвітових і національних чинників розвитку фінансів регіону. Світовий досвід показує, що сучасна фінансова система не виконує регулюючих функцій стимулювання реальної економічної активності, фінансування інвестицій у реальний сектор і створення основи для економічного зростання і збільшення зайнятості. У результаті зростає поляризація країн за темпами соціально-економічного розвитку, посилюється боротьба за захоплення фінансових ринків, володіння сировинно-матеріальними і фінансовими

© М. А. Козоріз, І. З. Сторонянська, 2014.

ресурсами, зростають ризики збереження територіальної цілісності незалежних країн. Так, намагання Росії зберегти контроль над українською владою, фінансовою та економічною системами України, не допустити реалізацію євроінтеграційних прагнень України призвели до анексії Росією Кримського півострова, розгортання військового конфлікту на Сході України, погіршення соціально-економічного становища держави.

Накопичені глобальні макроекономічні і макрофінансові дисбаланси вимагають реформування національної фінансової системи України. Утім слід визнати, що недовіра механізмів зовнішньої безпеки фінансової системи України посилюється наявністю ще вагоміших внутрішніх проблем, що гальмують розвиток фінансових відносин у країні та знижують ефективність їх прояву. Серед них перманентне реформування економіки України та фінансового сектора зокрема, що найчастіше має характер «псевдореформ», нестабільність соціально-економічного середовища, безвідповідальність посадових осіб за прийняті рішення та їх практичну реалізацію, високий рівень корупції усіх гілок влади, загострення соціальних проблем у країні. Як наслідок, реформа системи державного управління та фінансів у напрямі децентралізації та передачі на місцевий рівень повноважень і фінансових ресурсів, що декларується кожним новим урядом впродовж десятиліть, не знаходить практичного втілення. Більше того, на практиці має місце посилення централізованості як адміністративного, так і фінансового ресурсу.

Зазначене ставить перед науковцями та політиками завдання теоретичного осмислення закономірностей впливу інструментів і важелів фінансової політики на соціально-економічний розвиток регіонів, створення ефективної моделі управління фінансами регіону на основі гармонізації регіональних і загальнонаціональних інтересів у фінансовій сфері, а також доводить необхідність розроблення механізмів нарощення фінансової спроможності регіонів шляхом реалізації фінансового потенціалу. Різні аспекти дослідження цих науково-практичних проблем знайшли своє відображення у низці праць українських і зарубіжних учених. Зокрема, теоретико-методологічні засади державної регіональної політики наведені у роботах М. Бандмана, І. Бистрякова, Є. Бойка, М. Бутка, З. Варналія, С. Вовканича, З. Герасимчук, А. Гранберга, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, В. Захарченка, В. Євдокименка, І. Кононова, В. Кравціва, Н. Мікули, А. Мокія, С. Пирожкова, С. Писаренко, С. Романюка, Д. Стеценка, В. Чужикова, М. Чумаченка, Л. Шевчук. Множина питань, пов'язаних з фінансовим забезпеченням регіонального розвитку, висвітлена у працях І. Алексеєва, В. Борнос, П. Буряка, В. Гейця, А. Даниленка, І. Вахович, В. Вишневського, Т. Єфименко, С. Зенченко, М. Карліна, О. Кириленко, В. Кудряшова, І. Луніної, О. Молдована, Д. Нехайчука, В. Пилипіва, А. Соколовської, Л. Тарангул, В. Федосова, С. Юрія та інших.

Водночас аналіз праць українських і закордонних дослідників крізь призму сучасних викликів регіонального розвитку в Україні дозволяє стверджувати про доцільність продовження і поглиблення досліджень у таких напрямах:

- обґрунтування теоретичних підходів до виокремлення такої категорії як «фінанси регіону» та визначення її цільового призначення в забезпеченні ефективного функціонування регіонів;
- визначення потенціальних і реальних можливостей регіонів у забезпеченні їх соціально-економічного розвитку на базі раціонального використання власного фінансового ресурсу;
- критичний аналіз чинних на теперішній час механізмів управління фінансами регіонів і виявлення причин їх низької ефективності;
- обґрунтування нових напрямів забезпечення ефективного управління фінансами регіонів на основі врахування змін і можливостей, що створюються під впливом активізації інтеграційних процесів в Україні і у світовому економічному просторі.

Аналітичний огляд публікацій показав, що теоретична база управління фінансами регіонів у розвинених країнах світу побудована на сучасних теоріях, що передбачають розширення повноважень місцевих органів влади у використанні фінансових ресурсів, створених у регіонах; забезпечення соціально-економічного розвитку територій в інтересах громад і збереження їхніх особливостей у формуванні соціально-культурних цінностей; поглиблення демократизації та відкритості при формуванні фінансових відносин на рівні «держава – регіони», дотримуючись при цьому збалансованості фінансової політики між ними.

В сукупності ключових теорій, що формують підґрунтя досліджень, варто виокремити два блоки. До першого блоку слід віднести ті теорії, що стосуються побудови фінансових відносин «держава – регіони» та дозволяють сформулювати підходи до управління фінансами на регіональному рівні: теорія бюджетного федералізму (Р. Масгрейв, У. Оутс, Ч. Тібу), теорія суспільного вибору (Дж. Бреннан, Дж. Бюкенен), теорія конвергенції (Р. Барро, Х. Сала-і-Мартін, Ф. Шлітте, Дж. Скаллі), теорія децентралізації (Р. Прюдом, В. Танзі). Вони спрямовані на розкриття внутрішніх можливостей забезпечення розвитку регіонів на основі підвищення самостійності регіональних і місцевих органів влади у формуванні та використанні фінансових ресурсів, створених суб'єктами господарювання, що розташовані на їх території. Найбільшого визнання та практичного використання у європейських країнах набули: теорія бюджетного федералізму та теорія децентралізації. Дослідження також показали, що зазначені теорії не є ідеальними, тобто такими, що мають певні обмеження щодо ефективності їх використання. Зокрема, теорія бюджетного федералізму потребує стабільної фінансової ситуації не тільки в державі, а й у регіонах, наявності резервних фінансових фондів, здатних запобігати кризовим ситуаціям. Досвід європейських країн, що входять до складу ЄС і використовують у побудові фінансових відносин між ними теоретичні засади бюджетного федералізму, свідчить, що в умовах наростання кризових ситуацій загострюються суперечності між державами, регіонами стосовно напрямів і механізмів використання створених ними фінансових ресурсів.

Другий блок теорій складають ті, що визначають напрями реалізації фінансового потенціалу регіонів як основного чинника становлення їх конкурентного статусу в національному та глобальному економічному

просторі, зокрема: концепція «нового регіоналізму» (М. Кітлінг), теорія полюсів зростання (Г. Мюрдаль, Г. Річардсон, Ф. Перру), теорія «центр-периферія» (Дж. Фрідман), теорія нерівномірного просторового розвитку (О. Амос), концепція глобальної регіоналістики (В. Чужиков), концепція регіональної конкуренції (М. Харб, С. Харді, Л. Альбрехт).

В Україні, як показали дослідження, теоретичні підходи до управління фінансами регіонів побудовані на основі врахування здобутків світової спільноти. Однак дотепер нема загальновизнаних вимог до визначення термінології, пов'язаної з предметом дослідження, що не тільки ускладнює процес, а й може призводити до хибних результатів. Зазначимо, що у фінансовій науці використання поняття «фінансів регіону» на сьогодні не є усталеним: найчастіше вітчизняні науковці ототожнюють фінанси регіону із місцевими фінансами або фінансами органів місцевого самоврядування. Одним із перших монографічних видань, присвячених саме виокремленню та встановленню особливостей формування і використання фінансів на мезорівні, стала праця «Фінанси регіону: теорія, проблеми, практика» [4], видана у 2010 р. у співавторстві М. А. Козоріз, А. Я. Кузнецової, І. З. Сторонянської, Г. В. Возняк.

На нашу думку, *фінанси регіону* є складовою місцевих фінансів (відповідно до структури фінансової системи України) і становлять собою систему економічних відносин з приводу формування, використання та розподілу фінансових ресурсів між суб'єктами економіки в межах окремого регіону задля забезпечення його поточного функціонування та розвитку. Як системна величина фінанси регіону є підсистемою фінансів держави (тобто їх функціонування відбувається відповідно до нормативних засад, принципів та цільових імперативів фінансів держави) та надсистемою, тобто сукупністю структурних елементів, що визначаються відповідно до структури фінансової системи регіону. Теоретична і практична доцільність виокремлення і дослідження фінансів регіону обумовлена такими чинниками внутрішньонаціонального та наднаціонального характеру.

Сьогодні в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування та фінансової децентралізації урядом зроблено низку кроків щодо передачі ресурсів і повноважень на місцевий рівень – села, селища, міста. При цьому відбувається перенесення ваги управлінського процесу та, відповідно, концентрація фінансового ресурсу з рівня регіону на рівень територіальної громади і перетворення області на «статистичну одиницю». Це відповідає європейським тенденціям реформування адміністративно-територіального устрою та принципам побудови громадянського суспільства, зокрема принципу субсидіарності. Не заперечуючи економічної та суспільної доцільності впровадження таких процесів, вважаємо за необхідне встановлення їх певних меж, адекватних українській практиці. Адже сліпе копіювання світового досвіду без врахування вітчизняних реалій може нести низку ризиків і загроз для України загалом. Так, надмірне послаблення регіонального рівня та оголення його фінансової бази може обумовити:

- поглиблення соціально-економічної диференціації регіонів держави за ВРП, власними доходами місцевих бюджетів, доходами населення тощо (за цими показниками Україна вже сьогодні суттєво перевищує європейські країни);

- посилення концентрації економічного простору та розширення ареалів депресивності, що пов'язано з концентруванням фінансових ресурсів у центрах розвитку (зокрема великих містах) та їх «перелив» через банківську систему із менш заможних регіонів до більш заможних;
- підвищення рівня внутрішньорегіональної диференціації. Йдеться насамперед про посилення розриву між міськими та сільськими територіями, що призводить до збільшення кількості дотаційних сільських і селищних територіальних громад;
- дезінтеграція національного економічного простору та неефективність функціонування внутрішнього ринку країни, обумовлена зазначеними процесами, що, своєю чергою, несе прямі загрози цілісності держави.

Недопущення та подолання окреслених загроз вимагає посилення ролі інструментів фінансового регулювання територіального розвитку, що реалізуються на регіональному рівні, та їх активного включення у формування конвергентної моделі розвитку регіонів України.

Особливістю авторського методологічного підходу до вивчення фінансів регіону є закладення в їх основу та надання пріоритету фінансовому потенціалу регіону над сформованими фінансовими ресурсами. Це дозволяє розширити горизонти дослідження фінансів регіону за рахунок, по-перше, включення до їх структури поряд з наявними фінансовими ресурсами потенційної складової, по-друге, включення поряд з бюджетним потенціалом регіону фінансового потенціалу, що формується у секторах фінансових і нефінансових корпорацій, домогосподарств. Окрім цього, такий підхід є основою для *модернізації парадигми управління на мезорівні – відмови від простого розподілу обмежених бюджетних ресурсів регіону та переходу до запровадження ефективних методів стимулювання раціонального (за ринковими критеріями) формування, використання та нарощення фінансового потенціалу регіону в усіх секторах економіки.*

Грунтовні дослідження теоретичних, методологічних і практичних аспектів формування та використання фінансового потенціалу регіону здійснено фахівцями Інституту регіональних досліджень НАН України. Це дозволило розробити концепцію ефективного управління фінансовим потенціалом регіону та механізми її практичної імплементації [5]. На переконання авторів, фінансовий потенціал регіону визначає здатність фінансової системи регіону забезпечити зростання і розвиток у коротко- та довгостроковій перспективі шляхом максимальної акумуляції та ефективного використання доступних фінансових ресурсів, а також умови, що створюються органами влади, бізнесом, домашніми господарствами регіону для досягнення визначених фінансових результатів, забезпечення розширеного відтворення та соціального розвитку. При цьому критеріальними умовами досягнення поставлених цілей є опора на власні джерела фінансування поточних потреб регіону; здатність залучення у необхідних обсягах і на прийнятних умовах зовнішніх ресурсів; формування ресурсної бази при допустимому рівні ризику; наявність інститутів, що забезпечують ефективність управління фінансами регіону.

Враховуючи особливості реформування вітчизняної економіки та складність ситуації, у якій опинилась держава в результаті наростання

суперечностей глобального і міжнародного масштабу, питання, пов'язані з оцінкою власних фінансових можливостей у забезпеченні розвитку країни та її регіонів, набувають надзвичайної актуальності та потребують внесення кардинальних змін у методологію формування державної політики регіонального розвитку на основі врахування ресурсних, економічних, соціальних, екологічних, територіально-географічних та інших особливостей кожного регіону. Основні з них такі:

- рівень децентралізації бюджетних коштів держави при формуванні міжбюджетних відносин має визначатись здатністю регіонів до саморозвитку. Це зумовлює необхідність оцінювання фінансових можливостей кожного конкретного регіону, пов'язуючи їх одночасно із тактичними і стратегічними цілями їх соціально-економічного розвитку;
- правомірною слід вважати постановку питання про необхідність оцінки фінансової спроможності до саморозвитку кожного регіону, що може стати основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо вибору напрямів розвитку регіонів, визначення потреб у трансфертах з державного бюджету, залученні іноземних інвестицій;
- як невід'ємна складова просторово-територіального устрою держави, регіони України мають досить складну систему фінансової підпорядкованості різним фінансовим інститутам держави, що здійснюють розподільчі і перерозподільчі функції фінансових ресурсів. Це потребує встановлення на правовій основі чітких повноважень кожного з учасників розподільчих відносин при дотриманні загального принципу соціальної справедливості при використанні ресурсного потенціалу держави.

Інтегральним показником, на базі якого має формуватись каркас фінансових відносин між державою і регіонами, пропонується визнати величину фінансового потенціалу останніх. Сукупність фінансових потенціалів усіх регіонів країни формує фінансовий потенціал держави. Однак у межах окремих регіонів існують суттєві розбіжності між обсягами створеного і використаного фінансового потенціалу. Більшість регіонів України, як відомо, забезпечують потреби у фінансових ресурсах для забезпечення соціально-економічного розвитку не тільки за рахунок власних ресурсів, а й дотацій з Державного бюджету. При цьому чинна схема розподілу і перерозподілу Державного бюджету між регіонами враховує лише їх потреби і не враховує можливості нагромадження власних фінансових ресурсів, а також ефективність діяльності управлінської системи регіону.

Відсутність взаємозв'язків між потребами регіонів у фінансових ресурсах і можливостями їх нагромадження для реалізації поставлених завдань є однією з ключових причин не тільки дотаційності більшості вітчизняних регіонів, а й пасивності органів місцевого самоврядування в пошуку нових джерел їх створення й ефективного використання.

Розв'язання окресленої сукупності проблем фінансів регіону вимагає першочергового подолання суперечностей методологічного характеру, наявність яких не дозволяє розв'язувати виявлені проблеми. До таких суперечностей слід віднести:

- неузгодженість між державною політикою регіонального розвитку, яка побудована на принципах теорії бюджетного федералізму, що передбачає розширення прав і повноважень місцевих органів влади у використанні фінансів регіону і механізмів їх реалізації, що побудовані на принципах адміністративно-командної економіки. Останні надають перевагу застосуванню методів вертикальної інтеграції фінансових ресурсів знизу вгору, тобто від джерел їх створення в регіонах до державного рівня з наступним їх розподілом і перерозподілом між регіонами, державою, іншими суб'єктами економіки;
- відсутність обґрунтованих критеріїв і нормативів розподілу фінансів, створених у регіонах, між державними і місцевими бюджетами;
- відсутність ефективних механізмів впливу місцевих органів влади на управління фінансовими ресурсами недержавних підприємств, суб'єктів фінансового ринку задля активізації їх інтересів у забезпеченні розвитку регіонів.

Отже, виходячи із викладеного, вважаємо неправомірним використання тотального підходу до реалізації державної регіональної політики. На нашу думку, імперативом фінансового забезпечення розвитку регіонів України має стати застосування у регіональній політиці індивідуального (селективного) підходу до визначення ресурсного (зокрема фінансового) потенціалу кожного конкретного регіону та оцінювання реальних можливостей його використання на визначений період часу. Доцільність використання такого підходу підтверджується також такими позиціями:

1. За територіальною ознакою більшість регіонів України є більшими від багатьох європейських держав, але суттєво відрізняється від них за показниками, що характеризують ступінь їх самостійності у формуванні і виборі напрямів соціально-економічного розвитку. Підвищення самостійності вітчизняних регіонів у виборі напрямів соціально-економічного розвитку теоретично визнається чинним законодавством України, але суперечить принципам адміністративно-командного розподілу повноважень між управлінськими структурами щодо використання ресурсів регіонів, що впродовж останніх десятиліть використовуються в державі.

2. Кожен регіон України є унікальний за своїми природними ресурсами, географічно-кліматичними умовами, складом виробничо-господарських структур, станом їх використання та темпами розвитку. Особливості історичного розвитку різних регіонів України зумовлюють необхідність врахування поряд з показниками економічного характеру соціальних, духовних і культурних цінностей населення, яке там проживає.

Суть селективного управління регіональним розвитком полягає у вибірковості впливу на розвиток регіонів, зокрема у сегментах, де ринкові регулятори виявляються неспроможними. Саме селективна політика покликана протистояти надмірному зростанню асиметричності розвитку регіонів у соціальній та економічній сферах шляхом застосування компенсаційних (для регіонів з низьким рівнем фінансово-економічного потенціалу) чи конкурентних (для регіонів з високим рівнем фінансово-економічного потенціалу) механізмів.

Особливості регіонального розвитку в Україні доводять недоцільність як відмови від політики компенсаційного характеру, так і протиставлення її завдань з конкурентною політикою державного регулювання. Компенсаційна регіональна політика спрямована на підтримку регіонів-реципієнтів шляхом використання міжбюджетних трансфертів, а заходи конкурентної – на інтенсифікацію підприємницької активності та інноваційних процесів у регіонах, формування конкурентоспроможних у національному і глобальному просторі міжрегіональних економічних систем шляхом спрямування державних інвестицій, реалізації інвестиційних програм. Такий підхід дозволяє досягати зниження міжрегіональної асиметричності шляхом активізації механізмів просторового резонансного поширення розвитку і зменшення розриву між «точками росту» і периферійними територіями.

Однак за умови переходу до селективного типу державної регіональної політики вимагатиме вироблення певної типології регіонів (для віднесення їх до тієї чи іншої групи) за чітко визначеними критеріями та показниками. В іншому випадку індивідуальний підхід до вибору інструментарію фінансового забезпечення розвитку регіонів може стати ще одним майданчиком для лобювання інтересів певних регіонів і поглиблення корумпованості при розподілі фінансових ресурсів (подібна проблема притаманна сьогодні Державному фонду регіонального розвитку, що перетворила його із визнаного світовою практикою прогресивного інструменту підтримки регіонів на фонд фінансування пролобійованих регіонів).

Регіони України мають реальні можливості підвищити свій фінансовий потенціал за рахунок вдосконалення управління власними фінансовими ресурсами. Однак їх реалізація потребує внесення суттєвих змін не тільки в методологію формування державної політики регіонального розвитку, а й у систему управління власним фінансовим потенціалом регіонів.

Як уже зазначалось, одним із імперативів розвитку системи державних фінансів в Україні є її децентралізація як визначальний чинник забезпечення ефективності управління фінансами регіону. Однак попри широкий потік публікацій з приводу пошуку механізмів її реалізації, досі не визначеним залишається питання її оптимальних масштабів: яка частка фінансових ресурсів має залишатись на місцях, а яка потрібна державі для ефективного виконання покладених функцій? Економічною наукою доведено (теорія бюджетного федералізму (Ч. Тібу [10], Р. Масгрейв [2]), теорія суспільного вибору (Дж. Бреннан, Дж. Бюкенен [6]), теорія децентралізації (Р. Прюдом [7], і В. Танзі [9]) наявність прямої залежності між рівнем міжрегіональної соціально-економічної диференціації в країні та оптимальним рівнем централізації. Тобто чим вищим є рівень міжрегіональної економічної диференціації, тим більша частка доходів централізуватиметься задля забезпечення справедливого розподілу доходів у масштабах національної економіки. Централізація податково-бюджетних повноважень вважається виправданою до такого рівня, що дозволяє підвищувати значення функції суспільного добробуту у всіх регіонах шляхом перерозподілу доходів у межах країни.

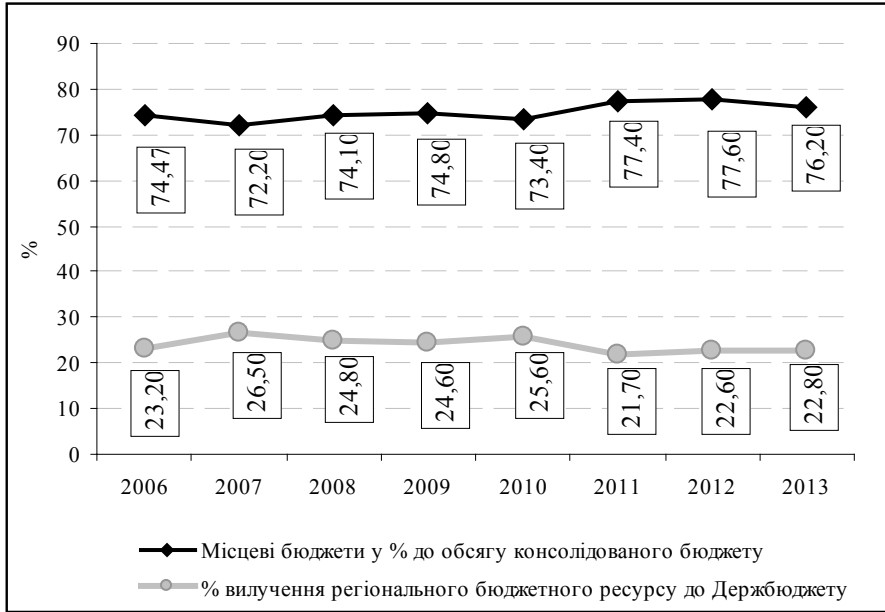

Рис. 1. Динаміка показників централізації системи державних фінансів України, 2006-2013 рр.

Розраховано на основі Звітів про виконання Державного бюджету України за відповідні роки.

Використання методу ймовірнісного моделювання для оцінки наслідків податково-бюджетної децентралізації, що ґрунтується на оцінці та порівнянні рівнів суспільної корисності жителів регіонів, дозволила встановити невідповідність сучасного рівня централізації фінансових ресурсів і покладених повноважень на регіональні органи влади в економіці України. Навіть за умови збереження існуючого рівня міжрегіональної диференціації за ВРП у розрахунку на одного мешканця, власними доходами місцевих бюджетів і доходами населення різних регіонів *оптимальний рівень централізації бюджетних ресурсів в Україні має перебувати у межах 36-40%*¹. Можемо стверджувати, що рівень вилучення регіонального бюджетного ресурсу до держбюджету впродовж 2006-2013 рр. вдвічі перевищував його оптимальне значення (рис. 1). Досягнення розрахованого рівня централізації вимагає не просто часткових змін у бюджетній і податковій політиці України, а системних реформ і їх перебудови на нових парадигмальних засадах. Наповнення місцевих бюджетів не може бути здійснене лише за рахунок місцевих податків і податків на нерухомість, вирішення цього питання лежить у площині передачі на місцевий рівень значної частини загальнонаціональних податків. І ще одне. За сучасних умов в Україні навряд чи можливе

¹ Докладно моделювання оптимальних масштабів податково-бюджетної децентралізації в умовах міжрегіональної диференціації та результати моделювання висвітлено у монографії: Сторонянська І. З. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції / І. З. Сторонянська; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2010. – (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). – С. 210-227. .

одночасне вирішення завдань підвищення доходів місцевих бюджетів і зменшення ставок головних податків.

У міру скорочення рівня міжрегіональної економічної диференціації можливості для використання переваг децентралізації стають значно ширшими. З огляду на це, державна стратегія соціально-економічного розвитку має передбачати перегляд розподілу податково-бюджетних повноважень між рівнями управління за умови скорочення міжрегіональної економічної диференціації.

В умовах активного розвитку процесів глобалізації світової економіки розвиток регіонів не може відбуватись лише під впливом політики національного уряду чи місцевих громад. На формування соціально-економічного статусу українських регіонів мають безумовний вплив такі чинники, як їх участь у світогосподарських процесах і міжнародна конкурентоспроможність регіонів. Водночас зазначимо, що саме наявність капіталу та його націленість на подолання меж регіону є рушійною силою та передумовою для залучення регіону до конкурентних та інтеграційних взаємодій у світогосподарській системі. З іншого боку, саме глобалізація розширює доступ регіону та його економічних суб'єктів до різноманітних фінансових інструментів і до великих обсягів вільного капіталу, що слід визнати основною перевагою фінансової глобалізації для України на сьогодні.

Однак, як показує світовий досвід, далеко не усі регіони, що володіють значним фінансово-економічним потенціалом, спроможні використати глобалізаційний потенціал: лише деякі з них стають конкурентоспроможними у світовому просторі, а решта – перетворюється на глобальну периферію. Причини цього, на нашу думку, лежать у площині ефективності використання власного потенціалу та здатності регіону прийняти вчасне рішення щодо його спрямування у конкурентоспроможні сектори економіки, консолідації зусиль для формування і розвитку внутрішньорегіонального ринку, реалізації стратегії підтримки національного виробника.

Фінанси регіону мають концентруватись на розвитку галузей нової економіки, базованої на знаннях. Саме вони (а не матеріально-речові чи енергетичні засоби виробництва) здатні забезпечити високий конкурентний статус у геоeкономічному просторі в довгостроковій перспективі. Визначальною умовою стає здатність до інновацій як перманентний процес продукування нових знань і ефективної їх реалізації у практичній діяльності. Отже, інноваційне середовище регіону є двигуном його ендогенного розвитку. Більше того, як стверджують автори теорії регіональної інноваційної системи [8], саме в регіонах фокусується процес створення нових знань та існує адекватна інфраструктура їх акумуляції і подальшого поширення. Передача знань є ефективнішою в процесі безпосереднього спілкування («face-to-face»), ніж у разі застосування довгих каналів зв'язку, що перетворюють регіони на ключові економічні суб'єкти глобальної економіки. Тобто інноваційне регіональне середовище визначає рівень міжнародної конкурентоспроможності країн. Так, за оцінками Всесвітнього економічного форуму, ключовим інноватором упродовж останніх 10 років є США, хоча в цій державі половина

НДДКР здійснюється в шести з п'ятдесяти штатів, а на двадцять штатів припадає лише 5% усіх наукових досліджень і розробок [1]. Це вимагає першочергового спрямування фінансових ресурсів на формування регіональної інноваційної системи, ядром якої стануть інноваційні центри, інжинірингові центри, технопарки, а також стимулювання створення економічних кластерів.

Зазначене дозволяє стверджувати, що пріоритетом соціально-економічного розвитку регіонів на сучасному етапі становлення української держави має стати підвищення фінансового самозабезпечення та посилення власних конкурентних переваг, а прийняття найважливіших управлінських рішень і побудова фінансового механізму на рівні регіонів не може базуватися на простому підрахунку обсягу наявних фінансових ресурсів, а вимагає мобілізації та ефективного використання усього фінансового потенціалу регіону. При цьому засадничими принципами проведення системних перетворень політики регіонального розвитку в Україні має стати врахування фінансових можливостей різних регіонів, повноцінний аналіз ефективності регіональних фінансів, досягнення фінансової самодостатності територіальних громад і зміцнення фінансової спроможності регіонів. Саме фінансова спроможність є фундаментом для забезпечення якісного виконання органами місцевого самоврядування своїх повноважень та одним із найважливіших засобів унеможливлення втручання в діяльність місцевої влади інших суб'єктів.

Проведені дослідження доводять необхідність формування імперативів управління фінансами регіону, що визначають напрями модернізації фінансової політики на регіональному рівні:

1. Фінанси регіону мають відігравати визначальну роль у побудові конвергентної моделі розвитку регіонів як на міжрегіональному, так і на внутрішньорегіональному рівнях.

2. Перехід від простого розподілу бюджетних ресурсів, які є у розпорядженні регіону, до імплементації механізмів управління фінансовим потенціалом регіону, що передбачає стимулювання та активне залучення фінансів суб'єктів господарювання та населення регіону, а також зовнішніх інвесторів задля розвитку соціально-економічного регіональної системи.

3. Відмова від тотального підходу до реалізації регіональної політики та її побудова на засадах індивідуального, селективного підходу до забезпечення розвитку регіонів, що обумовлено значною диференціацією регіонів України за рівнем фінансово-економічного потенціалу і сукупністю інших об'єктивних чинників.

4. Величина фінансового потенціалу регіону має стати інтегральним показником, на базі якого має формуватись каркас фінансових відносин між державою і регіонами, що сприятиме підвищенню відповідальності місцевих органів влади за раціональне формування, використання та нарощення ендogenous фінансового потенціалу.

5. Практична реалізація податково-бюджетної децентралізації системи державних фінансів в Україні до обґрунтованого рівня за рахунок передачі на місцевий рівень поряд з місцевими податками та податками на нерухомість значної частини загальнонаціональних податків, що дозволить

забезпечити фінансову спроможність регіонів та окремих територіальних громад, а також «запустити» процеси їх розвитку на основі стимулювання ефективного використання власного фінансового потенціалу.

6. Концентрація фінансового потенціалу регіону на розвитку галузей нової економіки, формування регіональної інноваційної системи, економічних кластерів, що здатні забезпечити високий конкурентний статус регіону у гео економічному просторі в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації / Л. Л. Антонюк. – К. : Київський національний економічний університет, 2004.
2. Масгрейв Р. А. Государственные финансы: теория и практика / пер. с 5-го англ. изд. [1989]. — М. : Бизнес Атлас, 2009. – 716 с.
3. Сторонянська І. З. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції / І. З. Сторонянська. – Львів : ІРД НАН України, 2010. – (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
4. Фінанси регіону: теорія, проблеми, практика : монографія / М.А. Козоріз, А. Я. Кузнєцова, І. З. Сторонянська, Г. В. Возняк. – К. : УБС НБУ, 2010. – 222 с.
5. Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання: монографія / за наук. ред. М. А. Козоріз ; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2012. – 307 с. (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»).
6. Brennan G., Buchanan J. The power to tax: Analytical foundations of a fiscal constitution. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1980.
7. Prudhomme R. The dangers of decentralization // The World Bank Research Observer. – 1995. – Vol.10, №2. – P. 201-221.
8. Regional Innovation Policy for Small-Medium Enterprises / [Asheim B., Isaksen A., Nauwelaers C., Todtling F.]. – Northampton, MA : Edward Elgar Publishing, 2003. – 264 p.
9. Tanzi V. Fiscal federalism and decentralization: A review of some efficiency and macroeconomic aspects // The World Bank research observer. – 1995. – Vol.10, №2. – P. 295-317.
10. Tiebout Ch. A pure theory of local expenditures // Journal of Political Economy. – 1956. – Vol.64, №3. – P. 416-424.

References

1. Antonyuk, L. L. (2004). *Mizhnarodna konkurentospromozhnist' krayin: teoriya ta mekhanizm realizatsiyi [International competitiveness of countries: theory and implementation mechanism]*. Kyiv: Kyiv National Economic University. [in Ukrainian].
2. Musgrave, R. A. (2009). *Gosudarstvennyye finansy: teoriya i praktika [Public Finance: Theory and Practice] (translated from the 5th Eng. Publishing)*. Moscow: Business Atlas. [in Russian].
3. Storonianska, I. Z. (2010). *Rehional'nyy rozvytok Ukrainy: problemy intehratsiyi ta konverhentsiyi. Seriya: Problemy rehional'noho rozvytku [Regional Development of Ukraine: problems of integration and convergence. Series: Problems of Regional Development]*. Lviv: Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
4. Kozoriz, M. A., Kuznetsova, A. Y., Storonianska, I. Z., & Voznyak, H. V. (2012). *Finansy rehionu: teoriya, problemy, praktyka [Region Finance: Theory, Problems, Practice]*. Kyiv: The University of banking of the National Bank of Ukraine. [in Ukrainian].
5. Kozoriz, M. A. (Ed.). (2010). *Finansovyye potentsial rehionu: mekhanizmy formuvannya ta vykorystannya. Seriya: Problemy rehional'noho rozvytku [The financial potential of the region: mechanisms of formation and use. Series: Problems of Regional Development]*. Lviv: Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
6. Brennan, G., & Buchanan, J. (1980). *The power to tax: Analytical foundations of a fiscal constitution*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
7. Prudhomme, R. (1995). The dangers of decentralization. *The World Bank Research Observer*, 10(2), 201-221.

8. Asheim, B., Isaksen, A., Nauwelaers, C., & Todtling, F. (2003). *Regional Innovation Policy for Small-Medium Enterprises*. Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.
9. Tanzi, V. (1995). Fiscal federalism and decentralization: A review of some efficiency and macroeconomic aspects. *The World Bank research observer*, 10(2), 295-317.
10. Tiebout, Ch. (1956). A pure theory of local expenditures. *Journal of Political Economy*, 64(3), 416-424.

Kozoriz M. A., Storonyanska I. Z. Strategic imperatives of financial management in the region.

This article provides justification of theoretical approaches to the isolation of such categories as «finance of the region» and the definition of its purpose in ensuring the effective functioning of the Regions; determination of potential and real opportunities in the region to ensure their socio-economic development based on the sustainable use of its own financial resources; a critical analysis of existing mechanisms to present financial management regions and identify the causes of low efficiency is presented; new directions to ensure effective financial management regions based on consideration of changes and opportunities created under the influence of intensification of integration processes in Ukraine and in the world economy is justified.

Finances of regions is regarded as part of local finances (according to the structure of the financial system of Ukraine) and are a system of economic relations on the creation, use and distribution of financial resources between economic agents within a region in order to ensure its current functioning and development.

Feature of authors methodological approach to the study of finance in the region are laying their foundation and giving priority to the financial potential of the region formed over financial resources, allowing to expand the horizons of research by finances of the region, including their structure, along with the available financial resources of potential component, included along with budget potential financial capacity of the region, which is formed in the sectors of financial and non-financial corporations, households.

We prove the illegality of the use of a total approach to the implementation of national regional policy and its organization according to individual, selective approach to ensuring development of regions, due to the significant differentiation of regions of Ukraine in terms of financial and economic capacity and a set of other objective factors. Thus, the magnitude of the financial potential of the region has become an integral factor, to which should form the frame of financial relations between the state and the regions that will increase the responsibility of local authorities for the rational of formation, usage and accumulation of endogenous financial potential.

Key words: regional finance, local budgets, management, regional financial system.

Козориз М. А., Сторонянская И. З. Стратегические императивы управления финансами региона.

Обоснованы теоретические подходы к выделению такой категории, как «финансы региона» и определение ее целевого назначения в обеспечении эффективного функционирования регионов; определение потенциальных и реальных возможностей регионов в обеспечении их социально-экономического развития на базе рационального использования собственного финансового ресурса; представлен критический анализ действующих в настоящее время механизмов управления финансами регионов и выявления причин их низкой эффективности; обоснованы новые направления обеспечения эффективного управления финансами регионов на основе учета изменений и возможностей, создаваемых под влиянием активизации интеграционных процессов в Украине и в мировом экономическом пространстве. Финансы региона рассматриваются как составляющая местных финансов (в соответствии со структурой финансовой системы Украины) и представляют собой систему экономических отношений по поводу формирования, использования и распределения финансовых ресурсов между субъектами экономики в рамках отдельного региона с целью обеспечения его текущего функционирования и развития.

Ключевые слова: финансы региона, местные бюджеты, управление, финансовая система региона.

Козоріз Марія Андріївна – доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики Інституту регіональних досліджень НАН України (e-mail: ird_kozoriz@i.ua).

Сторонянська Ірина Зиновіївна – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу регіональної фінансової політики Інституту регіональних досліджень НАН України (e-mail: istoron@i.ua).

Надійшло 12.09.2014 р.